

De grenswijziging van 1830

Waterlinie dicteert grensscheiding

Kees Floor

De grens tussen de gemeenten Maartensdijk en Utrecht werd onder Nederlands bestuur voor het eerst formeel vastgelegd in 1818. Dat betekende overigens niet dat er niet aan getornd zou kunnen worden. Al tien jaar later werden er voorbereidingen getroffen voor een grenswijziging, die uiteindelijk bij Koninklijk Besluit van 26 januari 1830 definitief werd en in werking trad op 1 mei van dat jaar. Daarbij ging ruim 90 hectare grondgebied van Maartensdijk over naar Utrecht (figuur 1). Was het pure gebiedshonger, die de Utrechters ertoe dreef een deel van Maartensdijk te annexeren? Of zat de vork toch anders in de steel?

problemen waren gerezen over het herstel en het onderhoud van een 280 meter lang stuk beschoeiing van het ten zuiden van Blauwkapel gelegen Zwarte Water. Deze waterloop verbond de Maartensdijkse vaart en zijn dwarsvaarten met de Vecht en liep deels over Utrechts grondgebied. Volgens Utrecht waren de hoofdingelanden (grondeigenaren) van Maartensdijk verantwoordelijk voor het beheer, maar die zagen dat kennelijk anders. Daarop concludeerde men dat het hard nodig was de onderlinge verhoudingen en verplichtingen beter te regelen. Ook was er onduidelijkheid over de veelal niet in het terrein terug te vinden ligging van

de gemeenschappelijke grens, zodat surveillanten niet wisten tot hoe ver de bevoegdheden van de stad Utrecht zich uitstrekten. Daarom waren er eveneens afspraken nodig over de precieze ligging van de gezamenlijke grenzen. Om deze kwesties op te lossen kwamen er in 1828 gesprekken op gang tussen de stad Utrecht en de gemeente Maartensdijk. De veelvuldige onderhandelingen, die in een goede sfeer verliepen en waarin beide partijen zich constructief

opstelden, leidden uiteindelijk in 1829 tot een overeenkomst. Namens Utrecht werd die ondertekend door burgemeester

Fig. 1 Uitsnede uit een plattegrond van het noordoosten van Utrecht (Abstede). Het grondgebied dat in 1830 overging van Utrecht naar Maartensdijk is grijs 'ingekleurd'. Datering: 1859. Bron: HUA

Onderhandelingen

De procedure om te komen tot nieuwe grenzen, werd in gang gezet nadat er

Mr. Hubert Mathijs Adriaen Jan van Asch van Wijck, twee wethouders en twee raadsleden. Burgemeester Maurits Jacob Eyck van Zuylichem, die tevens voorzitter was van het college van hoofdingelanden (het waterschap), tekende namens Maartensdijk.

Waterlinie

In de jaren die aan de onderhandelingen voorafgingen, waren er in de gemeente Maartensdijk in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie verscheidene verdedigingswerken uitgevoerd. Voorbeelden daarvan zijn de aanleg van het Fort De Bilt en van de inundatiekade (thans Kardinaal de Jongweg in Utrecht) met bijbehorende gracht of wetering. Daarvan kon men gebruik maken om tot een betere, goed in het terrein zichtbare grensafscheiding te komen. Men koos de buitenzijde van de fortgracht als grens; de weg eromheen bleef gemeente Maartensdijk. Aan de oostzijde van Utrecht liep de nieuwe grens rechtlijnig door langs de Ridderschapsvaart of Laanse Grift (naast de huidige Waterlinieweg) tot aan de Minstroom of Meentstroom. Daardoor 'verhuisde' bijvoorbeeld het terrein van de huidige R.K. Begraafplaats St. Barbara van Maartensdijk naar Utrecht. Aan de andere kant van het fort De Bilt kwam de gewijzigde grens te liggen langs de buitenzijde van de eveneens rechtlijnige wetering van de inundatiekade tot het punt waar de toenmalige gemeenten Utrecht, Achttienhoven en Maartensdijk samen kwamen. Als gevolg daarvan ressorteerde ook het 'vanouds gerenommeerd wijnhuis' en logement Koningslust (figuur 2) aan de weg naar Blauwkapel voortaan onder Utrecht. Harm Gerard Vriend, sinds 1827 eigenaar en

Fig. 2 Koningslust rond 1900; rechts een deel van het gebouw van de gasfabriek.
Bron: HUA

uitbater, had nog protest aangetekend tegen de gang van zaken, vermoedelijk omdat het 'horeca-regime' in de stad strenger was dan in Maartensdijk, maar zijn bezwaren werden niet gehonoreerd. Misschien dat hij zich daardoor genoodzaakt had gezien om zijn 'herberg met biljart en kolfbaan' reeds in 1831 weer te koop te zetten.

Uiteindelijk ontstond een strakke grens (figuur 3), die gemakkelijker in het terrein te herkennen was dan de deels langs de Biltse vaart (naast de huidige Alexander Numankade) lopende oude grens. Alleen bij het Zwarte Water vertoonde de grens een onregelmatigheid.

Molen 'De Haas'

De procedure om te komen tot een nieuwe grens werd namelijk ook benut om een eind te maken aan een wat vreemde situatie. Aan het Zwarte Water stond vlak bij de grens nog net op Utrechts gebied de paltrokhoutzaagmolen 'De Haas' met drie houtloodsen en een schuur, sinds 1822 eigendom van houthandelaar Louis Robert (figuur 4). Van het complex maakten onder andere ook een 'huizinge tot drie woningen geappropriëerd', een koepel en een moestuin deel uit; die lagen echter op

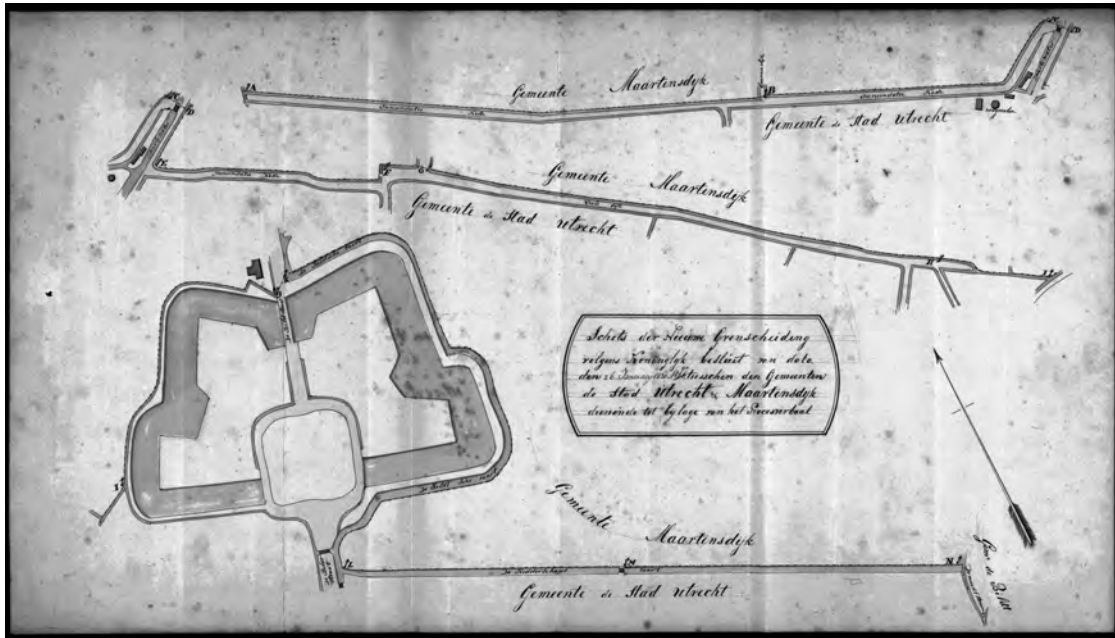

Fig. 3 Schets van de nieuwe grensscheiding tussen Utrecht en Maartensdijk. Vervaardiger: landmeter Jan Vesters. Datering: 1830. Bijlage bij het proces-verbaal van grensbepaling van 29 april 1830. Bron: HUA.

Maartensdijkse grond. Uiteindelijk werd het hele molenerf ondergebracht bij de gemeente Utrecht. Het resultaat daarvan was wel dat er een 'hap' uit Maartensdijks grondgebied werd genomen, gemarkeerd door drie grenspalen C, D en E. Het betrof het gebied rond het Zwarte Water, in figuur 3 zowel rechtsboven als linksboven aangegeven en uitvergroot getoond in figuur 5. De oude grens is in daarin aangeduid met een dikke streepjeslijn; de bovenste, nog dikker aangezette lijn geeft de nieuwe grens. Voortaan hoorde ook het zogenoemde Paardebrugje over het Zwarte Water bij Utrecht.

Financiële afhandeling

Het gebied dat volgens de overeenkomst overging van Maartensdijk naar Utrecht, is in figuur 1 grijs ingekleurd. Kreeg de stad Utrecht al dat

grondgebied zo maar cadeau?

Dat bleek niet het geval. Utrecht betaalde namelijk *f* 1500 aan Maartensdijk, omdat die gemeente voortaan minder inkomsten had uit gemeentelijke belastingen. De landerijen die overgingen naar Utrecht

Fig. 4 Het Zwarte Water bij het Paardebrugje met links de paltrok-boutzaagmolen 'De Haas', met onder andere boutloodsen en een koepel. Vervaardiger: J. van Liender. Datering 1735-1750. Bron: HUA.

bleven wel ressorteren onder het polderbestuur van Maartensdijk en bleven dus polderlasten betalen. De Maartensdijkse gemeenteontvanger Mr. Abraham Baron Calkoen Jr., die zich tegen de grenswijziging had gekeerd, kreeg van de gemeente Utrecht jaarlijks een bedrag van f 25 voor de duur dat hij deze functie in Maartensdijk bekleedde. Verder zegde de stad toe voor f 5000,- deel te zullen nemen in het kapitaal van een eventuele, nieuw aan te leggen straatweg van Koningslust naar de Tolakker. De stad Utrecht hechtte namelijk sterk aan de komst van een goede verbinding met het Gooi.

Bewoners

Voor bewoners en grondeigenaren in het door Maartensdijk aan Utrecht overgedragen gebied, traden per direct enkele veranderingen op. Voortaan diende men zich te houden aan de in de gemeente Utrecht geldende verordeningen. Ook moest men voor aangiften in geval van geboorte of overlijden naar Utrecht in plaats van naar Maartensdijk. Verder waren ze op dezelfde manier belastingplichtig als de overige burgers van Utrecht. Een uitzondering werd gemaakt voor de belasting op brandstoffen. Wie in het gebied woonde op het moment van wisseling van gemeente kon die belasting 25 jaar lang terugvorderen. Overigens ging het in totaal slechts om zes woningen die overgingen naar Utrecht. Twee daarvan waren het eigendom van het bij de onderhandelingen betrokken Utrechtse raadslid Ram. De betrokkenen, waaronder verder houthandelaar Robert, uitbater van Koningslust Vriend en de in het landhuis Compostel aan de Biltstraat wonende landbouwer Arnoldus van Scherpenzeel, werden met aanplakbiljetten en publicaties in de pers geattendeerd op de nieuwe situatie

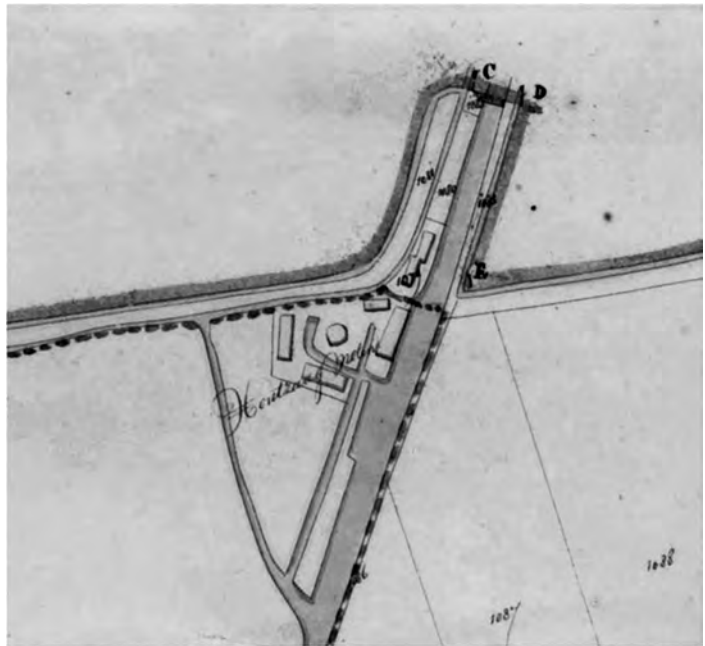

Fig. 5 Oude en nieuwe situatie van de grens tussen Utrecht en Maartensdijk nabij het Zwarte Water. Uitsnede uit een kaart van een deel van de kadastrale gemeenten Maartensdijk, Absteede en Lauverecht met daarop de oude grenzen (streepjeslijn) en de nieuwe grens (dikke lijn). Datering: 1830. Bron: HUA.

‘op dat niemand hiervan eenige onwetendheid zoude kunnen voorwenden’.

Kadaster

Voor de nieuwe situatie inging, moest volgens het Koninklijk besluit waarin tot de grenswijziging werd besloten, eerst het Kadaster zijn gegevens aanpassen en actualiseren. Het ging daarbij onder andere om de kaarten waarop per sectie (deel van een gemeente) de ligging van de percelen was aangegeven, zogeheten minuutplans, en om een verzamelkaart van de hele gemeente met daarop de afzonderlijke secties. Figuur 6 geeft als voorbeeld een uitsnede uit de verzamelkaart van Maartensdijk uit 1819, met daarop delen van de secties C (genaamd Groenekan), D (Blauwkapel) en E (Achterwetering). Hij toont de oude, in 1818 vastgelegde situatie, met onder andere Fort De Bilt en het gebied tussen de Biltse vaart en de Ezelsdijk/Inundatiekade

Fig. 6 Uitsnede uit de kadastrale verzamelkaart van Maartensdijk uit 1819, met daarop delen van de secties C (genaamd Groenekan), D (Blauwkapel) en E (Achtervetering). Vervaardiger: landmeter J.B. Zijlmans. Bron: RHCVV.

plaatste men het schild op een open plek op het kaartblad; in dit geval bevindt het zich deels onder de tekening. Kijken we wat nauwkeuriger, dan zien we ook hoe dat komt. Het grondgebied tussen het Zwarte Water en de weg naar Blauwkapel is op de tekening toegevoegd. Voordien was het een open plek waar het schild kon worden geplaatst, na de grenswijziging niet meer. De landmeter heeft nagelaten aan te geven dat de kaart rond 1830 is bijgewerkt. Ook op de kadastrale verzamelkaart van

nog binnen de gemeentegrenzen van Maartensdijk. Een recentere verzamelkaart, werd niet aangetroffen; minuutplans met de nieuwe situatie, vervaardigd tijdens de voorbereidingsperiode of de begintijd van het Kadaster zijn er wel.

Ook figuur 7 geeft een uitsnede uit zo'n verzamelkaart. De gemeente Utrecht bestond destijds uit 5 zogenoemde kadastrale gemeenten, waaronder de stad Utrecht (het grondgebied binnen de singels) en de aan Maartensdijk grenzende voormalige Utrechtse buitengemeenten Abstede en Lauwerecht. De afgebeelde kaart is van Lauwerecht. De dijk of kade die van linksboven naar het midden van de figuur gaat, is de Ezeldijk/Inundatiekade. Vervolgens loopt de weg naar Blauwkapel van het midden uit schuin naar beneden langs het in een bocht gelegen Koningslust. Meer naar links is het Zwarte Water aangeduid. De kaart is volgens het schild (ovale informatiepaneel) van 1821. Doorgaans

Abstede van 1821 (niet afgebeeld) is niet aangegeven dat de weergegeven situatie die van 1830 is.

Praktische uitwerking

Eind april 1830, dus vlak voor het in werking treden van de veranderingen, werden nog 14 grenspalen (A t/m N) geplaatst om de nieuwe grens te markeren. Dat gebeurde in aanwezigheid van een gezelschap, bestaande uit landmeter Jan Vesters, de burgemeester, een wethouder en twee raadsleden van Utrecht en de Maartensdijkse hoofdingeland Floris Roeland Muijsken. Tevens werd er een proces-verbaal opgesteld waarin de nieuwe grenzen waren beschreven. Zoals te doen gebruikelijk werd daaraan een zogeheten figuratieve schets van grensscheiding toegevoegd (figuur 3). Later in het jaar werd de nieuwe situatie nog eens in kaart gebracht; figuur 5 toont daarvan een uitsnede.

Fig. 7 Uitsnede uit de kadastrale verzamelkaart van Lauwerrecht uit 1821. Vervaardiger: landmeter Adam Slits. De kaart geeft de situatie van 1830, zonder dat is vermeld dat de oorspronkelijke kaart is bijgewerkt. Bron: RCE.

Terug naar het begin

Hoe is het uiteindelijk afgelopen met het conflict over het herstel en het onderhoud van beschoeiing langs het Zwarte Water, waar het allemaal om begonnen was? De overeenkomst tussen de gemeente Utrecht en Maartensdijk geeft hierover uitsluitsel. Utrecht ging het betalen en zou ook het verdere onderhoud op zich nemen. Daarbij zou de functie van afwatering niet in het gedrang mogen komen. Utrecht nam bovendien de kosten op zich

van herstel van de bruggen bij de Ezelsdijk en bij Koningslust. De verantwoordelijkheid voor de weteringen, schutten en kolken bleef berusten bij de gemeente of het waterschap Maartensdijk, die ook de schouwen zou blijven verzorgen. Mochten zich daarbij problemen voordoen, dan kon men terugvallen op de volledige steun van het Utrechts stadsbestuur of van de Utrechtse politie.

Extra

Meer dan 75 kaarten van de oude kernen van De Bilt vindt u op het [Onlinemuseum De Bilt](http://OnlinemuseumDeBilt.nl).

Op www.stmaerten.nl hebben wij een rechtstreekse link opgenomen.

Verantwoording

Dit artikel is gebaseerd op onderzoek in de archieven van het Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen (RHCVV) in Breukelen en Het Utrechts Archief (HUA). Daarnaast zijn diverse krantenartikelen gebruikt. De volledige bronvermelding is te vinden op www.stmaerten.nl.

ONLINE MUSEUM
DE BILT

